

P. TAKÁCS J. INCE O.F.M.
PFEIFFER JÁNOS

SZENT FERENC FIAI
A VESZPRÉMI
EGYHÁZMEGYÉBEN
A 17–18. SZÁZADBAN

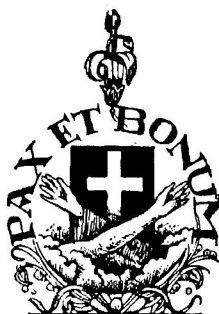

P. TAKÁCS J. INCE OFM
PFEIFFER JÁNOS

Szent Ferenc fiai
a veszprémi egyházmegyében
a 17–18. században

2

Pápa – Zalaegerszeg
2001

A Szerkesztőbizottság tagjai
KISS GÁBOR, MEZEI ZSOLT, SZINKU MIHÁLY

Szerkesztette
KAPILLER IMRE

Kísérőtanulmányok
BORSODI CSABA, MONOK ISTVÁN

*A latin szövegrészeket TÓTH PÉTER,
a jegyzeteket BORSODI CSABA ellenőrizte és javította*

A mutatót összeállította
MEZEI ZSOLT

Fotók
ZÓKA GYULA

*A borítón Marchiai Szent Jakab ábrázolása látható
(Bucsuszentlászlói ferences templom főoltára)*

Első kiadás, 2001
Minden jog fenntartva.
A kiadók írásos engedélye nélkül a kötet sem részleteiben,
sem egészében nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

ISBN 963 7267 23 9 (összkiadás)
ISBN 963 7267 24 7 (1. kötet)
ISBN 963 7267 25 5 (2. kötet)

Kiadók
Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Kiss Gábor igazgató (Zalaegerszeg)
Mezei Zsolt könyvtáros, történetkutató (Pápa)

A FERENCES KÖNYVKULTÚRÁRÓL ÉS KÖNYVTÁRAKRÓL

A ferencesek nem sokkal a rendalapítás pápai engedélyezése után jelentek meg Magyarországon (1232). Koldulórendként kolostoraikat kizárólag a városokban építették fel, fő feladatuk is a lakosság mindennapi lelki gondjaival való törődés volt. Mint a nyugatibb országokban, a Kárpát-medencében is nagy népszerűségnek örvendtek, egy évszázad alatt közel félszáz rendházuk kezdte meg működését.¹ A ferences prédikátor mondandóját úgy fogalmazta meg, hogy a hallgatóság, a gyülekezetek tagjai is megértsék. Beszédgyűjteményeik népszerűek voltak a világi pasztorizációt végző más rendek tagjai, illetve a világi alsópapság körében is. A legkorábbi ilyen prédikációgyűjtemények közül ma csak a Gyulafehérvári Sorok kódexét ismerjük. „Mintapéldányát ugyancsak egy Párizst megjárt ferences hozhatta haza. A XIV. század elején Magyarországon összeállított kötetbe híres XIII. századi párizsi magisterek beszédei mellé ferences oklevélmintákat és a gyóntatásra felkészítő értekezéseket másoltak. A kódex így jól használható lekipásztori segédkönyv lett, melyben a lapszélekre bejegyzett nyelvemlék Sorok a magyar nyelvű prédikációhoz szolgáltak emlékeztetőül.”²

Ha valamely reformeszmé intézményes háttérrel képes teremteni magának, törvényszerű a jelenség, hogy az intézményi rendszer önálló hierarchiaként kezd viselkedni, és eltávolodik az eredeti gondolatok képviselőjétől. A ferences rend sem kivétel ez alól a szabályszerűség alól. A rend a Szent Ferenc által kialakított életformához való viszonyulás értelmezése mentén kettészakadt, de a rendtagok művelődését, a latin nyelvismeretet, az általános írni és olvasni tudást a konventuális (Igali Fábián szabályzata, 1454) és az obszerváns ág is fontosnak tartotta.

Sajnos a XV. századi kolostorok, illetve az iskolák (a legjelentősebb obszerváns iskolák Esztergomban és Budán voltak) könyvtáiról nem maradt ránk összeírás, de a XV–XVI. század fordulóján európai népszerűségnek is

---

¹ Annak ellenére, hogy az elmúlt tíz évben örvendetesen fellendült az egyháztörténetírás, a levéltári és a könyvtári alapkutatások hiánya csak az eddigi szakirodalom ismétlését teszi lehetővé. Így Karácsonyi János alapvető monográfiája nem veszített aktualitásából: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I-II. kötet. Budapest, 1923–1924.

² Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon 1730-ig. Budapest, 1998, Balassi Kiadó. (ld. MADAS–MONOK 1998.) 39–40. A továbbiakban Madas Edit gondolatmenetét követve emelem ki a ferences könyves kultúra Mohács előtti jellegzetességeit.

örvendő két nagy obszerváns prédikáció-szerző, Temesvári Pelbárt (1435 k.–1504) és Laskai Osvát (1450 k.–1511) műveinek idézetei, a beszédek szellemi színvonala nem hagy kétséget afelől, hogy felkészülésükhöz komoly gyűjteményi háttérre támaszkodhattak.

A rend férfi ágai mellett megtelepedő klarissza apácák – a domonkos apácákkal együtt – jelentős szerepet vállaltak a magyar nyelvű kódexirodalom gyarapításában és elterjesztésében.

A mohácsi vész sorsdöntő hatású volt a ferencesek életében is. Rendházaik jelentős része elpusztult a török hódoltságban, a szétesett katolikus hierarchia védőerejének hiányában a gyorsan terjedő protestantizmus pedig azt eredményezte, hogy a városokból sorra elküldték őket. Könyvtártörténetünkben mégis külön hely illeti meg őket. A török hódoltságban és Erdélyben is részben megtartották rendházaikat, ferences könyvtárról azonban csak kevés katalógus maradt fenn (Gyöngyös, Szokolca, Csíksomlyó). Tudjuk ugyanakkor, hogy a gyöngyösi katalógus csak töredékes, a mai könyvállomány kéziratossá bejegyzései alapján gazdagabb XVI. századi anyagot láthatunk. A szegedi, mindvégig az Alsóvárosban maradt könyvtárról pedig 1846-ból van először katalógusunk.³

A XVI. század nagy változásokat hozott mind a rend szervezetében, mind az őrségek (custodia), a kolostorok és a szerzetesek számát tekintve is. Az előző századokban már meglévő bosnyák, salvatoriánus és mariánus custodia fennmaradt a török időkben is, és jelentős szerepet vállalt a hódoltsági hívek lelki gondozásában. A rend a XVII. században további provinciákat formált, így az erdélyi stefanita (1641) és a ladislaita (1661) őrséget. A török kiűzésekor az erdélyi rendházak egy részét a bolgár ferencesek alapítják, s egy ideig az ő provinciájukhoz tartoztak (jó példa erre Déva).⁴

A ferences rend az egyetlen azok között, amelyek a mohácsi csatát követően, a török által megszállt területen is vállalták a missziós tevékenységet. Ugyanígy missziót tartottak fenn a katolikus világi papi hierarchia nélküli Erdélyben és a moldvai csángó magyarok között is. Rendhá-

³ A XVI–XVII. századi ferences könyvtártörténetnek örömdetes módon gazdája akadt: Zvara Edina, a Szegedi Tudományegyetem doktori képzésének hallgatója disszertációja témájául választotta. Szakdolgozata is hasonló témában született. Ugyancsak ő állította össze a ferences könyvtártörténeti bibliográfiát is, házanként tagolva a szakirodalmi anyagot: A ferences rend könyves műveltsége a 16–17. századi Magyarországon. Kézirat, SZTE Könyvtártudományi Tan-szék. Szeged, 1999. (a továbbiakban: ZVARA 1999.) Miután ez a bibliográfiai összefoglalás a disszertációval megjelenik, e bevezetőben csak az elmúlt tíz év monografikus feldolgozásait, vagy szöveggözléseit említem. Lásd még: MADAS–MONOK 1998. 12–129., Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, 1987, Gondolat. (a későbbiekben: CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987.) 104–106.

⁴ XVIII. századi könyveiket Szabó Henrietta vette számba. Dolgozata a katalógussal az Országos Széchényi Könyvtár Nemzeti Teka sorozatában sajtó alatt.

zaik úgy helyezkedtek el a hódoltság körül, hogy a missziós munkát folyamatosan tudják támogatni.⁵ Ennek megfelelően a könyvtárak állománya sem a tudós kutatómunkára szerveződött gyűjtemények képét mutatja, sokkal inkább a világi papi teendőket is ellátó szerzetesek napi felkészülését segítették. Hangsúly-lyal szerepelnek a könyvtárak jegyzékein⁶ a beszédgyűjtemények, a biblia-kommentárok és a vitázó iratok. Nagy szerepe volt a rendnek a magyar nyelvű olvasmányok terjesztésében is.

A XVII. században több rekatolizáló főúr is a ferences rendet választotta, hogy a birtokain világi papok hiányával küszködő gyülekezetek vallási szükségleteinek kielégítésében segítsen. A *németújvári* ferences kolostor (alapítva: 1638) emellett még azt a feladatot is ellátta, hogy a jelentős helyi protestáns iskola hatását semlegesítse, könyvtárát az olvasók elől elzárva tartsa. A ferences rend tagjai minden bizonnyal részt vettek a Batthyány-birtokokon tartott könyv-vizsgálatban (Buchvisitation), és az ennek során elkobzott „eretnek” könyveket is a kolostor könyvtárában őrizték. A XVI. század egyik legjelentősebb könyvtára tehát így hatását veszítette, igaz, hogy a becsületes páterek a könyveket (közel 3000 mű a XVI. századból!) a mai napig megőrizték.⁷

Esterházy Pál (1635–1713) is a ferenceseket választotta szövetségesül egy új, katolikus, ugyanakkor magyar valláspolitikai kialakításához. Könyvtárát is a *kismartoni* kolostorra hagyta.⁸

Gyöngyös több szempontból is a határon helyezkedett el. A török hódoltsági peremvidéken a ferenceseknek segíteni kellett a missziós munkát, részben a

⁵ A hódoltsági, erdélyi és moldvai missziók történetének kutatására több műhely és kutató is vállalkozott. Benda Kálmán és Tóth István György mellett Budapesten Molnár Antal, Szegeden a Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszéke (Balázs Mihály) és a Hittudományi Főiskola (Szávai János). Az eddigi eredmények (számos forráskötet és szaktanulmány) legteljesebb bibliográfiája: Molnár Antal: A hódoltsági missziószervezés és a Szentszék (1572–1635). PhD értekezés, JATE függelékében.

⁶ A jegyzékek felsorolása: Intézményi gyűjtemények 1535–1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Összeáll. Farkas Gábor, Monok István, Németh Noémi. Szerk. Monok István. Szeged, 1989. /Könyvtártörténeti Füzetek VI./, Intézményi- és magángyűjtemények Magyarországon 1722–1750. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Összeáll. Monok István, Varga András. Szerk. Monok István. Szeged, 1990. /Könyvtártörténeti Füzetek VII./, Intézményi- és magángyűjtemények Magyarországon 1552–1750. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Összeáll. Monok István, Zvara Edina. Szerk. Monok István. Szeged, 1997. /Könyvtártörténeti Füzetek VIII./

⁷ Bibliográfia: Lesestoffe in Westungarn II. Kőszeg (Güns), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Forchtenstein (Fraknó) 1535–1740. Hrsg. von Tibor Grill, Katalin Keveházi, Károly Kokas, István Monok, Péter Ötvös, Harald Prickler. Red. von István Monok, Péter Ötvös. Szeged, 1996. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 18/2.– Burgenländische Forschungen. Sonderband XV./ 269–272. (a továbbiakban: ADATTÁR 18/2.), egyik legfrissebb magyar nyelvű tanulmány: Ötvös Péter: A németújvári ferences kolostor könyvtára. Vigilia 1990. 745–748., ZVARA 1999. 12–13.

⁸ ADATTÁR 18/2. 159–180., 267–268.

világi pasztorizációt végezni, ugyanakkor méltó ellensúlyt adni a város erős református gyülekezetének. A könyvtár XVI. századi állományáról csupán a fennmaradt kötetek alapján alkothatunk képet, de a XVII. század elejéről egy megkezdett könyvösszeírást is ismerünk. Ekkor, 1620 körül csak 232 művet említ az ismeretlen összeíró,⁹ de a korból máig fennmaradt könyvek bizonyítják,¹⁰ hogy az akkori állomány 1000 kötet körüli lehetett. A ma is kézbe vehető könyveket külön értékessé teszi számunkra a sok kéziratos bejegyzés. Miután a ferenceseknek nem lehetett tulajdonuk, a könyveket is csak használatra (ad usum) tartották. A használat tényét szépen be is jegyezték a kötetekbe. Ezek alapján több ismert korabeli ferences olvasmányjegyzékét tudjuk összeállítani. Ezen olvasmányjegyzékekből, csakúgy mint a katalógusokból is kitűnik ezeknek az atyáknak a vallási gyakorlatra koncentrált tájékozottsága. Nem tudós kézikönyveket forgattak elsődlegesen, hanem olyan beszédgyűjteményeket, szentírás-magyarázatokat, amelyeket a hívek gondozásában, illetőleg a más valláson lévőkkel való vitáikban hasznosítani tudtak. A cseh nyelvű könyvek jelenléte sem meglepő, hiszen a katolikus szlovák lakosság pasztorizációjában is részt vettek a ferences rend tagjai.

Szeged a Délvidék egyik legfontosabb városának számított már a közép- és a korai újkorban is. A ferencesek ezt figyelembe véve kezelték a várost, ahol a XV. századtól kezdve két ferences rend élt: a konventuális minoriták¹¹ és az obszerváns salvatoriánusok.¹² Ez utóbbiak az Alsóvárosban építették fel kolostorukat és a Havi Boldogasszony templomukat, amely az Alföld legmonumentálisabb középkori építményének számít. A templomot és a kolostort a törökök a hódoltság századaiban többször is felgyújtották és kifosztották, a barátok azonban mindig visszatértek. Szeged az obszerváns ferencesek egyik legfontosabb központja lett. Innen is átjártak Moldvába és Havasalföldre, valamint a husziták lakta Szerémségbe. A szegedi obszerváns ferencesek könyvtára az egyetlen olyan könyvgyűjtemény, amelynek eredete a középkorra vezethető vissza, s

⁹ Monok István – Keveházi Katalin: A Csongrád Megyei Levéltár ferences kódexe. = *Collektanea Tiburtiana*. Szerk. Galavics Géza, Keszérű Bálint, Herner János. Szeged, 1990. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10.) 65–82.

¹⁰ Soltész Zoltánné: XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár antikva gyűjteményében. Budapest, 1968, ugyanő: A gyöngyösi ferences könyvtár ősnymtatványainak possessorai. *Magyar Könyvszemle*, 1993. 129–145., ZVARA 1999. 10–12.

¹¹ Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A szegedi minoriták könyvtára. Összeáll. Varga András. Szerk. Monok István. Szeged, 1991. (*Acta Universitatis Szegediensis. Acta Bibliothecaria*. Tomus XI. Fasciculus 4.), Varga András: A szegedi minorita könyvtár a XVIII. században. Szerk. Monok István. Szeged, 1991. (*Olvasmánytörténeti Dolgozatok* II.) (a továbbiakban: VARGA 1991.)

¹² Régi könyveink és kézirataink katalógusai. A Szeged-Alsóvárosi ferences rendház könyvtára. Összeáll. Keveházi Katalin, Monok István. Szeged, 1994. /*Acta Universitatis Szegediensis. Acta Bibliothecaria*. Tomus XII. Fasciculus 4./

története csak a huszadik század közepén szakadt meg. Erről a könyvtárról 1846-ból maradt ránk egy összeírás, állománya a XVIII. század közepén hozzávetőleg 1000 kötet volt.¹³ Az állományt a XVI. században elsősorban vétel útján gyarapították, de ez a kolostor is kapott ajándékként több kötetet, s más rendházak kötetei is megtalálhatók voltak itt. Különös színfoltot jelentenek az orvosi, a gyógyításhoz szükséges könyvek, a jelentős számú magyar nyelvűek, Szeged középkori nyelvelmékeinek maradványa, a Guilerin-kódex.

A szegedi konventuálisok nem maradtak a városban a török hódoltság idején, de a XVIII. század közepén visszatértek. Könyvtárukat Belgrádból hozták magukkal.¹⁴

A hódoltsági területtől valamivel távolabb lévő *szakolcai* rendház sem függetleníthette magát azoktól a feladatoktól, amelyeket az országban jelen lévő török miatt vállalni kellett, és a protestáns egyházak hatásának ellensúlyozása követelt. Könyvtáruk (1662-ben 1149 kötet) méltó fegyvertárnak tűnik ahhoz, hogy a ferencesek saját elveiknek megfelelően hatást érjenek el a gyülekezetek egyszerű tagjainál, és hogy – ahol ez kellett – a napi vallásgyakorlatot irányítani tudják, vagy a szentségek kiszolgálására fel tudjanak készülni a világi pap szerepét betöltő rendtagok.¹⁵ A hódoltsági misszióból pihenni térő szerzetesek szellemi felüdülését, épülését is megfelelően szolgálta a kegyességi irodalom számos darabját és a népszerű szentbeszédgyűjteményeket őrző könyvtár.

Csíkсомlyó Erdélyben nem a török miatt, hanem a világi katolikus egyház hierarchiája következtében volt missziós helyzetben. A Kárpát-medence határán lévő kolostor a XVII. század végére valóban élő, jelentős szellemi központtá tudott válni. Nyomdája és könyvtára a katolikus székelység és a csángó magyarok között működő rendtagokat szolgálta úgy is, hogy ők maguk felkészülhettek feladataikra, de úgy is, hogy a napi vallásgyakorlat könyveivel a gyülekezeteket is el tudták látni. A könyvtárról katalógus csak a XVIII. század elejéről maradt ránk. Ábel Jenő ugyan még látta az 1622-ben írottat is, de ma csupán annyit tudunk róla, hogy 233 könyvet sorolt fel. A könyvtárat többször rendezték (1664, 1681), azonban ténylegesen csak 1727-ből és 1734-ből ismerhetjük a 728, később 755 könyv leírását. A ma is meglévő könyvek bejegyzései a gyöngösihez hasonlóan gazdagok, s természetesnek tartjuk, hogy gyakran ugyanazokkal a nevekkal találkozunk bennünk, mint a gyöngösi, a szakolcai, vagy a

¹³ Varga András: A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára. 1846. Szerk. Monok István. Szeged, 1998. (Olvasmánytörténeti Dolgozatok VIII.) (a továbbiakban: VARGA 1998.), ZVARA 1999. 13–14.

¹⁴ Az első összeírás az átköltözéskor történt, majd 1764-ben. A következő században 4 alkalommal leltároztak. Vö. VARGA 1991.

¹⁵ ZVARA 1999. 15–72. A katalógus kiadása a szegedi ADATTÁR sorozat 19/1. kötetében várható 2001-ben. Sajtó alá rendezte Zvara Edina.

szegedi könyvekben, hiszen a ferencesek (sokszor nem csak rendtartományon belül) gyakran változtatták helyüket. Az erdélyi ferences rend egyik legkiemelkedőbb egyénisége Kájoni János (1629/30–1697) volt, aki a somlyói guardiáni, majd 1675-től a tartományfőnöki tisztelet is betöltötte. Műveltsége, igen nagy zenei tudása révén emelkedik ki a XVII. század ferences történetéből. Gyűjtötte a kéziratos zenei könyveket, magyar, román és cigány dallamokat, orgonát készített, egyházi énekeket írt, a csíki kolostorban pedig nyomdát alapított. A nyomda első kiadványa a *Cantionale catholicum* (1676) volt, amelyet iskolai könyvek, kisebb imádságoskönyv és kalendárium is követett. A csíksomlyói nyomda jelentősége azon túl, hogy kiadta Kájoni János könyveit és írásait, abban állt, hogy a katolikus székelyeket és a moldvai magyarokat is el tudták látni könyvekkel. A nyomda 1900-ig működött.¹⁶

Csíksomlyó az egyik legjelentősebb búcsújáró helye a katolikus híveknek. A csíki katolikusokat János Zsigmond erdélyi fejedelem akarta 1567-ben erőszakkal az unitárius hitre téríteni, de e célját nem sikerült elérnie. A somlyói búcsút — a népi hagyomány szerint — részben ennek emlékére tartják meg azóta is.

Külön említést érdemel a *klarissza apácák* könyves műveltsége. A XVI. században Magyarországon hat klarissza kolostor állt: a nagyszombati, a pozsonyi, a sárospataki, a nagyváradi, a kolozsvári és az óbudai. „Ez utóbbi négy még ebben a században megszűnt, így a XVI. század második felére a XIV. századhoz hasonlóan ismét csak két zárdájuk volt. A megmaradt nagyszombati és pozsonyi klarisszák sem élhettek nyugodtan, hiszen a XVI. században többször is el kellett hagyniuk kolostorukat. E két zárda fennmaradása földrajzi fekvésükkel magyarázható. Egyik város sem lett a török hódoltság része, továbbá Pozsony a királyi Magyarország fővárosa volt, Nagyszombat pedig érseki székhely. Férfi ferences rendtársaikhoz hasonlóan e két város jelentősége mindezekén túl abban állt, hogy ők is befogadták menekülő társaikat, így a váradiakat, az óbudaiakat, valamint más rendbelieket, premontrei és domonkos apácákat is. A menekülők pedig általában magukkal vitték értékeiket, köztük könyveik egy részét is. XVI. századi pártfogóik közül ki kell emelni Pázmány Péter és Széchényi György esztergomi érsekeket, akik segítettek az apácáknak kolostoraik újjáépítésében, s enyhítettek szigorú szabályaikon. A XVI. század végére a zágrábi kolostorral a klarisszáknak három kolostoruk lett.

---

¹⁶ Kiváló forrás a kolostor történetére: Fekete könyv. Az erdélyi ferences kusstódia története. Kájoni János kézirata 1684. Sajtó alá rend. Madas Edit. Ford. Madas Edit, Szovák Kornél. Szerk. Monok István. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 31.) A könyvtár-ról lásd: Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Budapest–Kolozsvár, 1999. Balassi–Polis Kiadó.

A klarisszák könyvei a 16. században túlnyomórészt magyar nyelvű kódexek voltak, s a menekítés következtében a nagyszombati és a pozsonyi zárda lett e könyvek gyűjtőhelye. A pozsonyi vagy nagyszombati házuk könyveiről jegyzéket a XVI–XVII. századból nem ismerünk, de az abolíciós jegyzékek (1782) igazolják, hogy jelentőségük a könyvkultúra terén valóban az anyanyelvi olvasmányanyag használatában, előállításában és részbeni terjesztésében van.”¹⁷

A XVIII. század a magyarországi szerzetesrendek történetében a végletek százada. A török kiűzés után birtokaik egy részét sikerült visszaszerezni, majd elkezdődött a rendek regulái szerinti élet, a kolostorok, rendházak benépesültek. A pápai rendelet alapján Mária Terézia 1773-ban feloszlatta a jezsuita rendet, majd II. József uralkodásának kezdetétől folyamatosan (1782–1787) mindazon szerzetesi közösségeket, amelyek kontemplatív életet éltek. A 134 férfi és 6 női kolostor javait elkobozták, államosították (abolíció). Ez az egyháztörténeti szempontból szomorú eseménysorozat azonban a könyvtártörténet iránt érdeklődőknek nagyon szerencsés forráshelyzetet teremtett az egyes rendházak könyvtárainak anyagáról, hiszen a könyveket mindenütt összeírták. Igaz az is azonban, hogy az oktatórendként megmaradt piaristák bibliotékáiról ugyanilyen gazdagságú dokumentumanyag áll rendelkezésünkre.¹⁸

A ferences rend az ország egyesítése után gyarapította rendházainak számát, és a könyvtárak is lassú gyarapodásnak indultak. A ferences könyvtárak azonban – ha például a szakolcai, a csíksomlyói, a gyöngyösi, vagy a szegedi katalógusokat nézzük – elsődlegesen ismét a beszédgyűjteményeket, a népszerűbb megfogalmazásban íródott teológiai munkákat, illetve a lelkipásztori munkában közvetlenül hasznosítható könyveket gyűjtötték. Feltűnő a könyvtárak magyar anyagának jelentősebb aránya. Könyvtáraikat a XVIII. század 60-as, 70-es éveiben egy könyvkötő családdal egységes barna bőrkötésbe köttették. A gyöngyösi, a szécsényi, vagy a megmaradt szegedi ferences könyvek így egységes képet mutatnak. A könyvtárak nagysága sem éri el a nagy reprezentatív teremkönyvtárakat kialakító rendekét, a használhatóság, illetve az egyszerű áttekinthetőség szintjén maradt.

Amennyiben az egyes könyvtárak (szak)rendjét – a középkorhoz, vagy a humanizmus korához hasonlóan – a XVII. században is könyvkánonként értelmezhetjük, akkor például a ferences könyvkánon – hasonlóan a többi rendéhez – mindkét említett korszakétól eltérő. A ferenceseknél legelőkelőbb helyen állnak az egyházi beszédgyűjtemények és a kateketikai irodalom. A ferencesek gyűjteményeiben a spirituális és aszketikai irodalom ugyancsak elől áll, meg-

¹⁷ ZVARA 1999. 14–15., Schwarcz Katalin: A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században. Szerk. Császtvay Tünde, Monok István. Szeged, 1994. [1995] (Olvasmánytörténeti Dolgozatok VI.)

¹⁸ CSAPODI-TÓTH-VÉRTESY 1987. 124–132.

előzve a jogi, orvosi, filozófiai, matematikai és egyéb világi tudományokat. Érdekes jelenségként lehet értelmezni azt is, hogy a humanista szerzők, a retorikai, poétikai, grammatikai munkák lényegében a kánon végén helyezkednek el.

Ilyen szempontból talán nem helypazarlás idézni a szegedi alsóvárosi ferences rendház könyvtárának XIX. század közepi rendjét:¹⁹

Egyházi latin művek

Hitszónokok és oktatók

Egyházi magyar könyvek

Hitszónokok és oktatók

Szent atyák, azokhoz sorozhatók és életrajzok

Egyházi latin könyvek

Szent írást értelmezők

Hitszónokokhoz sorozhatók, értelmezők és oktatók

Német könyvek

Hitszónokok és elegy

Egyházi latin könyvek

Catecheticus-ok

Asceticus és ezekhez sorozott latin könyvek

Szerzetes megyénket érdeklő latin könyvek

Latin Classicus-ok és azokhoz sorozottak

Hittaniak

Egyházi történetírók

Okleveles és egyéb tartalmú latin könyvek

Zsinatok és gyűjtemények értelmezései

Külön tartalmú olasz sőt könyvek és még néhány rác és francia

Ó és Új Szövetségről értekezők

Istenről és Szentségekről értekezők

Egyházi törvényről értekezők

Szent Atyák munkái értelmének nyomozása

Egyházi szertartás s szolgálatot érdeklők

Erkölcstant tartalmazók

Lelkésztaniak

Orvosi könyvek, különféle nyelven írottak

Egyházi latin könyvek

Vitatkozók

Latin könyvek egyházunk szertartásairól

Gotticus betűkkel nyomtatott különféle tartalmú és régi latin
könyvek

---

¹⁹ Vö.: VARGA 1998.

Egyházi és polgári törvényeket tartalmazók
 Bölcsészetről értekezők
 Mér' s tértaniak
 Természettaniak
 Papokat érdeklők
 Polgári történet írók
 Különféle nyelven írott szótárak, nyelvtanok és egyéb
 Különféle tárgyakról értekező magyar könyvek
 Régi magyar könyvek
 Elegy tartalmú latin könyvek
 Vegyes hírlapok magyarul

A magyarországi ferences rendtartományok könyvtárainak gyarapodása a Türelmi Rendelet visszavonása után a hivatalos állami politika változásainak csak esetenként és helyileg volt kitéve. A második világháborút követően azonban megpecsételődött a sorsuk. Igaz ez a Magyarország első világháború utáni utódállamaiba került rendházakkal kapcsolatban is. Kivéve persze az ausztriai, burgenlandi házakat. Ez utóbbiakat a németek, majd az oroszok rabolták ki, de a kismartoni gyűjtemény egy része, a németújvári egésze a helyén maradt. Magyarországon a gyöngyösi rendház könyvtára volt a legszerencsésebb, hiszen a nemzeti könyvtár műemlékkönyvtáraként viszonylagos egységben élte túl a kommunista időszakot.

Az egyházi könyvtárak államosításának levél- és irattári szintű feltárása napjainkban zajlik. A munkákat Szelestei Nagy László, majd Voit Krisztina és Kégli Ferenc irányították. E kutatás eredményeképpen létrejött egy olyan adatbázis, amely az egyes gyűjtemények történetére vonatkozó iratanyagról referál. Az adatbázist ma a Kulturális Örökség Igazgatósága gondozza. Wix Györgyné a 90-es évek közepén számba vette azokat az ismereteket, amelyek a Népkönyvtári Elosztó Központ létrejöttével és tevékenységével kapcsolatosak. Ebben a munkában vázlatosan számos ferences kolostor könyvtárának a sorsát kísérelhetjük figyelemmel. A jelen kötetben tárgyalt rendházak közül a következőkét: Sümeg, Pápa, Veszprém, Székesfehérvár, Nagykanizsa, Buda, Andocs, Keszthely, Nagyatád, Dunaföldvár és Szigetvár.²⁰

A Magyar Ferences Könyvtár a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett provincia könyvtára. Ennek legújabbban integráns része a gyöngyösi rendház könyvtára, amely 50 éven át az Országos Széchényi Könyvtár műemlékkönyvtáraként szerepelt, valamint a szécsényi rendház most kialakított könyvtára. A

²⁰ Wix Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Budapest, 1997. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetek. 11.)

központi könyvtár a XIX. század elején jött létre, 1841-ben került mostani helyére. Az egyes házak feloszlását követő nehézségek után a hetvenes évektől kezdődött el a rendszeres könyvtári munka.

Végezetül megemlítjük, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Fölőspéldány Elosztó Központja 1999. december 15-én megszűnt. A még itt őrzött, de a mindedig fel nem dolgozott könyveket eredeti tulajdonosaiknak adják vissza. Így a különböző ferences rendházak 1996–1999 között 8592 darab 1850 előtt nyomtatott kötetet kaptak vissza. A visszaadás folyamatos, hamarosan lezárul. Az egykor a visszaadott könyvanyag sokszorosát birtokló könyvtárak egyes darabjai sorsának felderítése azonban még hosszú évtizedeket és sok emberi energiát igényel.